

ВСТУП

Фінансова безпека – одна з ключових складових економічної безпеки, яка має першочергове значення для динамічного поступального розвитку будь-якої держави та її національної безпеки. За відсутності фінансової безпеки практично неможливо досягти вирішення будь-якого з поставлених завдань, що стоять перед кожною державою, а тому постає однією із критичних проблем, які визначають її соціально-економічний розвиток. Це обумовлено властивістю фінансів опосередковувати й трансформувати рух усіх видів ресурсів, адже в практичному плані фактично всі економічні відносини переходять у фінансову площину. Цим визначається важливість максимальної уваги до процесів формування та забезпечення фінансової безпеки, яка охоплює значну сукупність відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом і перерозподілом фінансових ресурсів.

Будучи складною системою, фінансова безпека має складну внутрішню структуру та одночасно залежить від рівня функціонування всіх підсистем, які характеризують різні аспекти функціонування фінансових відносин, охоплюючи зовнішні чинники. Тому питання фінансової безпеки окремої держави постійно перебуває під впливом нестабільності світової економіки, глобальної економічної взаємозалежності й вимагає регулярного та детального аналізу й обґрунтувань.

Широкомасштабна війна росії проти України призвела до критичних викликів і загроз у забезпеченні та управлінні фінансовою безпекою. На сьогодні в Україні питання фінансової безпеки постали серйозною загрозою. Вони перетворилися в проблему, що вимагає невідкладних рішень стосовно фінансової незалежності як основи виконання державних завдань і функцій, так, власне, і збереження державності та суверенітету.

За даними Міністерства економіки України, 2022 року ВВП України зменшився на 32 %. У до цього варто додати зростання витрат на фінансування сектору безпеки та оборони, а також компенсації громадянам, постраждалим від воєнних дій. Ці події істотно змінили формування й розподіл ресурсів, призвели до структурних дисбалансів у фінансових потоках, нездатних бути оптимізованими лише оперативним реагуванням. Під безпрецедентним тиском перебуває фінансова стійкість територіальних громад, створюючи загрози для фінансової безпеки України. Зокрема, під час комплексного аналізу

фінансової спроможності територіальних громад у 2018–2024 рр., що буде зазначено в цій роботі, мають місце суттєві загрози фінансовій безпеці в частині скорочення податкової бази. Це наслідок дії ряду чинників, які перебувають у зоні високого ризику (темно-сіра зона), руйнування інфраструктури, масова міграція населення та бізнесу, а також непередбачувані зміни в податковому законодавстві (перерозподіл податків).

Багатогранність вирішення посталих завдань потребує залучення великих обсягів як внутрішніх, так і зовнішніх фінансових ресурсів, висуваючи завдання збалансованого підходу для уникнення надмірного боргового навантаження та фінансових ризиків. Через падіння економічної активності бюджетні надходження можуть бути обмеженими за критичної потреби в поточному та подальшому фінансуванні відновлення економіки. Державні облігації як ключовий інструмент внутрішніх запозичень спричиняє потребу більшої уваги до їхнього розміщення також у післявоєнний період із використанням різних видів: коротко-, середньо- та довгострокових. Гостро стоїть питання залучення населення до інвестування в державні облігації через спрощення процедур купівлі, підвищення дохідності. Актуалізується потреба в залученні кредитних ресурсів від національних банків і фінансових установ.

Важливий пошук нових підходів підтримки для забезпечення фінансової безпеки, що мають відіграти вирішальну роль у стабілізації економіки, підтримці державних витрат і зміцненні обороноспроможності країни. Проте це не дає змогу повною мірою та в найбільш ефективній формі протидіяти існуючим загрозам поза переосмислення безпекових стратегій у напрямі забезпечення динамічної стійкості. Очевидно, що у сформованих умовах з'являються нові контури боргової політики, що зачіпає фундаментальні засади фінансової стабільності, фіскальної спроможності та публічного управління.

Саме тому і відбувається важливий перегляд інструментів фінансування бюджетного дефіциту, здійснюється корекція практик бюджетної відкритості. В умовах зниженого інвестиційного клімату надмірне боргове фінансування загрожує зростанням ризику дефолту, що обумовлює важливість комплексного оцінювання фіскальних ризиків і переналаштування стратегії управління боргом. Бюджетний дефіцит і державний борг залишаються критично значущою проблемою;

їхнє зростання здатне призвести до економічної нестабільності та зниження соціальних витрат таких важливих сфер, як охорона здоров'я та освіта. Зростає вагомість підвищення ефективності системи управління публічними фінансами та державним боргом із урахуванням потреб належного рівня прозорості, дотримання принципів підзвітності та підвищення спроможності держави діяти в кризових умовах без втрати довіри громадян і міжнародних партнерів.

У контексті зазначених потреб особливої ваги набуває активізація використання потенціалу цифрової трансформації як нової парадигми розвитку економіки й суспільства. Нові технології здатні оптимізувати проведення фінансових операцій та управлінських рішень. Вони допомагають впливати на стан фіскального балансу та державного боргу. Використання цифрових платформ спроможне вдосконалити процеси збору й аналізу даних, підвищити прозорість і підзвітність фінансів, а також знизити адміністративні витрати¹. Загалом цифровізація як комплексне явище охоплює всіх учасників фінансових відносин, що дають змогу поєднати в єдину систему всі рівні фінансової системи, сприяючи підвищенню прозорості фінансових потоків, контролю за витратами та зменшенню ризиків фінансової нестабільності. Послідовна й довгострокова політика цифрової трансформації критично важлива для забезпечення стійкого зростання економіки, податкової бази, ефективності податкового адміністрування, загалом бюджетної політики та на цій основі скорочення бюджетного дефіциту й державного боргу, що формують фінансову безпеку держави.

З огляду на безпрецедентні загрози для фінансової стабільності, актуалізація ряду питань, які потребують глибшого вивчення забезпечення фінансової безпеки через ефективне формування та реалізацію боргових механізмів у контексті боргової політики, залишається надзвичайно високою, що обумовило вибір та сформувало зміст і структуру цієї монографії.

У першій частині роботи зосереджено увагу на теоретичній концептуалізації окремих положень формування й реалізації фінансової безпеки у взаємозв'язку та взаємовпливі з фінансовою політикою й фінансовою системою та під впливом зрушень, привнесених сучасною реальністю. Зокрема, це інноваційні чинники, в ряді яких особливе місце посідають цифрові, а також в умовах воєнного та повоєнного стану.

Друга частина роботи містить два розділи, в яких, відповідно, зосереджено увагу на бюджетно-боргових механізмах та інструментарії, що використовується в межах фінансового й соціального секторів для забезпечення стійкості фінансової системи та на цій основі формування й реалізації фінансової безпеки.

Ця частина роботи присвячена та окреслює стан і оцінювання бюджетного дефіциту та державного боргу, умови забезпечення бюджетної прозорості, досліджує роль державних запозичень у післявоєнний період.

Значна увага приділена використанню боргових інструментів на фондовому ринку, у банківській системі, на страховому ринку в контексті оцінювання їхніх ризиків і впливу на забезпечення фінансової безпеки.

Це монографічне дослідження є продовженням наукових досліджень, результати яких знайшли відображення в монографії «Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій»¹ та є підсумком наукового проекту «Державні запозичення в системі публічних фінансів», який виконувався на факультеті фінансів та цифрових технологій Державного податкового університету (номер державної реєстрації № 0121U109588).

Д. М. Серебрянський,
кандидат економічних наук, доцент,
в. о. ректора Державного податкового університету

¹ Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України С. В. Онишко. Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. 686 с.